

دانشگاه پیام نور

سیر تحول تعاونی در ایران و

جهان

(رشته‌ی علوم اجتماعی)

مؤلف

دکتر غلامرضا سلیم

سرشناسه	:	سلیم، غلام‌رضا، ۱۳۰۰-
عنوان و نام پدید آور	:	سیر تحول تعاونی در ایران و جهان (رشته علوم اجتماعی) / مؤلف: غلام رضا سلیم.
وضعیت ویراست	:	[ویراست ؟]
مشخصات نشر	:	تهران: دانشگاه پیام‌نور، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	:	دوازده، ۲۱۲ ص: نمودار.
فروست	:	دانشگاه پیام نور: ۱۸۶۸، گروه علوم اجتماعی: ۹۶۳.
شابک	:	978 - 964 - 387 - 912 - 9
وضعیت فهرست نویسی	:	فنی.
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	تعاونی ها - آموزش برنامه ای.
موضوع	:	تعاونی ها - ایران - آموزش برنامه ای.
موضوع	:	تعاون - آموزش برنامه ای.
شناسه افزوده	:	دانشگاه پیام نور.
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۱، ص ۸/س HD۲۹۶۳
رده بندی دیویی	:	۳۳۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۸۳۷۸-۴

دانشگاه پیام‌نور

سیر تحول تعاونی در ایران و جهان

مؤلف: دکتر غلام رضا سلیم

تهیه و تولید: مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام‌نور

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول اردیبهشت ۱۳۷۴، چاپ اول تجدید حروفچینی مرداد ۱۳۹۱

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۳۸۷ - ۹۱۲ - ۹

ISBN: 978 - 964 - 387 - 912 - 9

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلبه حقوق نشر اعم از چاپی، الکترونیکی، تصویری، صوتی و اینترنتی برای دانشگاه پیام نور محفوظ است)

قیمت: ۲۸۰۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتاب‌های دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف یک درس در یک یا چند رشته دانشگاهی، به صورت کتاب درسی، متن آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک‌درسی چاپ می‌شوند.

کتاب درسی ثمره کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب تهیه و پس از داوری علمی، طراحی آموزشی، و ویرایش علمی در گروه‌های علمی و آموزشی، به چاپ می‌رسد. پس از چاپ ویرایش اول اثر، با نظرخواهی‌ها و داوری علمی مجدد و با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و ویرایش جدید کتاب با اعمال ویرایش زبانی و صورتی جدید چاپ می‌شود.

متن آزمایشگاهی (م) راهنمایی است که دانشجویان با استفاده از آن و کمک استاد، کارهای عملی و آزمایشگاهی را انجام می‌دهند.

کتاب‌های فرادرسی (ف) و کمک‌درسی (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه و بر روی لوح فشرده تکثیر می‌شوند و با در و نگاه دانشگاه قرار می‌گیرند.

مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

فهرست مطالب

پیش‌گفتار

نه	۱. اصل و ریشه‌ی کلمه‌ی تعاون
ده	۲. ترکیب شرکت تعاونی
ده	۳. معنای این ترکیب در زبان‌های اروپایی
دوازده	پرسش‌های مربوط به پیش‌گفتار

فصل یکم - سیر تاریخی تشکیل تعاونی‌های روستایی

۱	هدف مرحله‌ای
۱	هدف‌های آموزشی - رفتاری
۱	مقدمه
۲	علل پیدایش و تشکیل تعاونی‌ها
۴	تمدن و مشکلات ناشی از آن
۷	۱. مایه‌های اصلی و اولیه‌ی تعاون
۷	الف) زندگانی جوامع اولیه‌ی بشری
۸	ب) اقتصاد خانواده
۹	ج) فعالیت‌های مؤسسات خیریه
۹	د) علاقه به آزادی و آزادی‌خواهی
۱۰	ه) عادات و آداب و سنت‌ها
۱۰	۲. عناصر مُشکله‌ی تعاون
۱۱	الف) عنصر اجتماعی
۱۲	ب) عنصر اقتصادی
۱۲	قاعده‌ی تساوی
۱۳	قاعده‌ی نسبی
۱۴	خلاصه‌ی فصل یکم
۱۵	پرسش‌های فصل یکم

۱۷	فصل دوم: سیر تاریخی تشکیل تعاونی‌های رسمی در انگلستان، فرانسه و آلمان
۱۷	هدف مرحله‌ای
۱۷	هدف‌های آموزشی - رفتاری
۱۷	مقدمه
۱۹	۱. پیشوایان فعالیت‌های تعاونی در انگلیس
۱۹	الف) رُبرت آون
۲۱	آون و موضوع بیکاری کارگران
۲۲	نظری قیمت و مخالفت آون با سود
۲۳	جامعه‌ی مورد نظر آون
۲۵	ب) دکتر ویلیام کینگ
۲۸	پیشگامان راجدیل و اقدامات موفقیت‌آمیز آن‌ها
۳۲	۲. سیر تاریخی تشکیل تعاونی‌های رسمی در فرانسه
۳۲	الف) سن سیمون
۳۳	ب) فیلیپ بوشه
۳۴	ج) شارل فوریه
۳۵	و) لوئی بلان
۳۷	ه) شارل ژید
۳۸	شارل ژید و برنامه‌ی سه مرحله‌ای
۴۰	۳. سیر تاریخی تعاونی‌های رسمی در آلمان
۴۱	الف) شولتس دلش
۴۳	ب) رایفایزن
۴۵	خلاصه‌ی فصل دوم
۴۸	پرسش‌های فصل دوم
۵۳	فصل سوم - سیر تاریخی تعاونی‌ها در بلوک شوروی، چکسلواکی، لهستان، بلغارستان و چین
۵۳	هدف مرحله‌ای
۵۳	هدف‌های آموزشی - رفتاری
۵۴	۱. تعاونی‌ها و سیر آن در روسیه
۵۵	انواع تعاونی‌های روسیه
۵۶	تعاونی‌های مصرف در روسیه
۵۷	۲. شرکت‌های تعاونی چکسلواکی
۵۹	۳. تعاونی‌های لهستان
۶۰	۴. تعاونی‌های بلغارستان
۶۲	۵. تعاونی‌ها در چین
۶۴	خلاصه‌ی فصل سوم
۶۶	پرسش‌های فصل سوم
۶۹	فصل چهارم - سیر تاریخی تعاون در ممالک جهان سوم
۶۹	هدف مرحله‌ای

۶۹	هدف‌های آموزشی - رفتاری
۷۰	مقدمه
۷۱	اثر استعمار در نهضت تعاون
۷۴	۱. سیر تاریخی تعاونی‌ها در هندوستان
۸۰	۲. سیر شرکت‌های تعاونی در پاکستان
۸۴	۳. سیر تاریخی تعاونی در اندونزی
۸۶	۴. سیر تاریخی تعاونی‌ها در ترکیه
۸۸	اهمیت نهضت تعاون کشاورزی
۹۰	۵. سیر تاریخی تعاون در مصر
۹۱	شرکت‌های تعاونی چند منظوره در مصر
۹۳	۶. سیر تاریخی تعاونی‌ها در الجزایر
۹۵	انواع تعاونی‌های الجزایر
۹۵	الف) تعاونی‌های تولید و فروش شراب
۹۶	ب) انجمن تأمین آذوقه الجزایر
۹۶	ج) تشکیل تعاونی‌های در اصل دولتی
۹۷	د) تعاونی‌های بازرگانی
۹۸	ه) مرکز تعاونی برای اصلاحات زراعی
۹۹	خلاصه‌ی فصل چهارم
۱۰۳	پرسش‌های فصل چهارم
۱۰۷	فصل پنجم - سیر تاریخی تعاونی‌ها در ایالات متحده‌ی آمریکا
۱۰۷	هدف کلی
۱۰۷	هدف‌های آموزشی - رفتاری
۱۰۷	مقدمه
۱۰۸	۱. ادغام تعاونی‌های کوچک
۱۰۹	۲. تعاونی‌های ایالات متحده‌ی آمریکا
۱۱۰	۳. اتحادیه‌ی تعاونی آمریکا
۱۱۱	۴. خصوصیات تعاونی‌ها در ایالات متحده‌ی آمریکا
۱۱۳	۵. تشکیل اتحادیه‌ی اعتبار
۱۱۴	۶. اتحادیه‌ی تعاونی لبنیات سازان نیویورک
۱۱۵	۷. تعاونی مرکبات کالیفرنیا
۱۱۶	۸. رشد تعاونی‌ها در ایالات متحده‌ی آمریکا
۱۱۷	خلاصه‌ی فصل چهارم
۱۱۹	پرسش‌های فصل چهارم
۱۲۳	فصل ششم - سیر تاریخی شرکت‌های تعاونی در ایران
۱۲۳	هدف مرحله‌ای
۱۲۳	هدف‌های آموزشی - رفتاری
۱۲۴	مقدمه

۱۲۵	۱. ریشه‌یابی و سیر تاریخی تعاونی در ایران
۱۳۲	۲. تحولات شرکت‌های تعاونی مصرف در ایران
۱۳۳	اصول و انواع شرکت‌های تعاونی
۱۳۷	۳. انواع شرکت‌های تعاونی در ایران
۱۴۳	۴. تعاونی‌های روستایی ایران
۱۴۵	ارتباط تعاونی‌های روستایی با بازرگانی خارجی
۱۴۸	۵. تعاونی‌های عشایری
۱۵۱	۶. تعاونی‌های صنایع دستی
۱۵۳	۷. تعاونی‌های معدنی
۱۵۶	۸. تعاونی‌های مرزنشینان
۱۵۷	پرسش‌های فصل ششم
۱۵۹	۱. شرکت‌های تعاونی مصرف ایران
۱۶۳	۲. مشکلات تعاونی‌های مصرف کنندگان و راه‌حل آن‌ها
۱۷۱	۳. اثرات اجتماعی اقتصادی تعاونی‌های مصرف کنندگان
۱۷۴	۴. شرکت‌های تعاونی مسکن در ایران
۱۷۸	۵. شرکت‌های تعاونی اعتبار
۱۸۰	۶. شرکت‌های تعاونی کار و پیشه
۱۸۱	۷. تعاونی‌های صیادان
۱۸۴	پرسش‌های مربوط به تعاونی‌های مصرف، مسکن، اعتبار، کار و پیشه، صیادان
۱۸۶	۱. جایگاه تعاون در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۱۹۱	۲. چگونگی اداره‌ی تعاونی‌های ایران
۱۹۲	۳. ارکان شرکت‌های تعاونی
۱۹۶	۴. هیئت مدیره‌ی تعاونی‌ها
۱۹۹	۵. نظر کلی درباره‌ی مشکلات تعاونی‌های ایران و راه‌حل آن مشکلات
۲۰۴	خلاصه‌ی فصل ششم
۲۰۷	خلاصه‌ای از تعاونی‌های مصرف و مسکن
۲۰۹	پرسش‌های مربوط به جایگاه تعاون و چگونگی اداره‌ی تعاونی‌های ایران

پیش گفتار

۱. اصل و ریشه‌ی کلمه‌ی تعاون

تعاون از نظر اشتقاق کلمه از باب تفاعل عربی است و باب تفاعل در آن زبان یکی از ابواب ثلاثی مزید است؛ مصادری که بر این وزن در زبان فارسی وارد شده، به‌طور کلی دو نوع و در دو معنی متفاوت به‌کار رفته است:

- به معنی صفتی و حالتی که در اصل موجود نباشد به خود بستن و به خود نسبت دادن، مانند کلمات: تصاحب، تداخل و تمارض که از آن‌ها معانی صاحب شدن، خود را به نادانی زدن و خود را به بیماری زدن مستفاد می‌شود؛ روشن است که این نوع برداشت در عرف محاوره استعمال بسیار دارد.

- به معنی انجام عمل متقابل در برابر هم، همچون معنایی که از مصادر باب مفاعله استنباط می‌شود؛ به عبارت دیگر همان معنی که از کلمات: مبارزه، مصاحبه و معاونه (معاونت) به دست می‌آید؛ از مصادر تعاون، تداخل و تضاطف نیز فهمیده می‌شود؛ به طوری که معانی به یکدیگر کمک کردن، داخل در یکدیگر شدن و با هم مهربانی کردن به اذهان متبادر می‌گردد. بنابراین معنای ساده و اصیلی که از کلمه‌ی تعاون داشته‌ایم و اکنون هم داریم همان یاری کردن و کمک متقابل و مددکاری با هم است و در حقیقت معنای معاونت که طرفینی است و مفهوم واقعی شعار معروف تعاون «یکی برای همه و همه برای یکی» را نشان می‌دهد.

عَوْنُ: اما مصدر ثلاثی مجرد تعاون کلمه‌ی عَوْنُ است و عَوْنُ به معنی یاری در کار و یارگری و جمع آن اعوان به معنی یاران است؛ عون نیز مأخوذ از زبان عربی و در اصل

به معنای کمک و یار و مددکاری و دستگیری و حمایت است و اعانت هم معنی می‌دهد؛ زیرا خود مصدر است. (فرهنگ نفیسی صفحات ۳۱-۲۴۳۰)

اعانه: مصدر باب افعال است و به معنای یاریگری و استعانت و مدد و نصرت و کمک و شفقت و مهربانی و دستگیری و حمایت آمده و هم معنی گرد آوردن وجه نقد برای کسی که محتاج است از آن فهمیده می‌شود. (فرهنگ معین جلد ۱).

این کلمه‌ی اعانه نیز عربی است و معنی وجه نقدی را می‌دهد که برای مدد خرج زندگی به کسی می‌دهند و گاه آن را وجهه اعانه هم می‌گویند.

استعانت: مصدر باب استفعال و به معنی یاری خواستن است، یاری گرفتن، کمک خواستن و معاونت طلبیدن هم معنی می‌دهد؛ بنابراین منظور از کلمه‌ی تعاون انجام یافتن کمک متقابل و بیشتر مددکاری و یاری یکدیگر است که صورت کامل آن مفهوم واقعی شرکت‌های تعاونی است که نزدیک به دریست سال است که در جهان گسترش یافته.

۲. ترکیب شرکت تعاونی

این دو کلمه به لحاظ مفهوم اجزای ترکیبی آن با توجه به معانی یاد شده معنی و مفهوم کار گروهی و دسته‌جمعی را می‌رساند که به منظور واحد یا چند منظور و بر مبنای نیاز مشترک آن جمع صورت می‌گیرد.

اما این کلمه‌ی تعاونی یا شرکت تعاونی از لحاظ زبان چنان مفهومی را نمی‌رساند، در واقع این ترکیب تعاون و یا شرکت تعاونی در اصل و لغت چنان‌که اشاره شد وافی به مقصود نیست؛ شاید بتوان گفت این ایراد بر کسانی وارد است که اول دفعه مفهوم و منطوق فرنگی Cooperation را بر شرکت تعاونی تطبیق کرده‌اند؛ زیرا اگر ترکیب مناسب‌تری از قبیل انجمن همکاری و همبستگی (شغلی، صنفی، زراعی) و نظایر آن تعیین می‌شد، بهتر به مفهوم کار نزدیک بود، به هر صورت شرکت تعاونی ترکیبی است که به معنی خاص به کار رفته و به تدریج مقبولیت عام یافته است.

۳. معنای این ترکیب در زبان‌های اروپایی

Cooperation کلمه‌ی مرکب است و از دو بخش ترکیب شده، یکی Co که در زبان لاتینی به معنی بیشتر و با هم است و دیگری operation که از ریشه‌ی perari لاتینی

مشتق شده و معنی عمل کردن و کار کردن را دارد، بنابراین Cooperate به معنی کار کردن با هم و Cooperation عمل همکاری و شرکت در انجام یک کار مشترک است؛ زیرا operation خود در لاتین به معنی عمل است و در زبان‌های فرانسه و انگلیسی نیز به همین معنی آمده و در دیگر زبان‌های اروپایی با تفاوت مختصری همین مفهوم را دارد.

فرهنگ لغات انگلیسی (Webster) کلمه‌ی Cooperation را کار کردن با هم برای یک مقصود و جمع شدن به دور هم برای انجام دادن یک امر مشترک و عمل همکاری اقتصادی نیز معنی کرده است و نیز در فرهنگ لغات فرانسه (Grand Lasousse) آن را به معنی عمل همکاری و شرکت در انجام کار مشترک و روش و عملی که به موجب آن افراد یا خانواده‌های دارای منافع مشترک مؤسسه‌ای را به وجود می‌آورند بیان نموده است همچنین Cooperation در زبان انگلیسی به معنی شرکتی است از افرادی که با هم همکاری می‌کنند و از سود حاصله‌ی آن همکاری بهره‌مند می‌شوند؛ و در زبان فرانسه همین کلمه‌ی سازمانی را توصیف می‌کند که مبتنی بر همکاری اشخاص است.

در کتابی که به نام تاریخچه‌ی تعاون در سال ۱۹۵۵ در ایالات متحده‌ی آمریکای شمالی منتشر شده است، تعاون را چنین تعریف کرده است تعاون مانند خود زندگی است، گروه‌های اجتماعی بدون تعاون نمی‌توانند وجود داشته باشند و هیچ انسانی بدون معاضدت دیگران نمی‌تواند برای مدتی به زندگی خود ادامه دهد؛ و نیز افزوده است که تعاون یعنی کار دسته‌جمعی و آن از مراحل اولیه‌ی زندگانی انسان‌های ابتدایی شروع می‌شود و به بالاترین درجه‌ی از خودگذشتگی می‌رسد و در حقیقت تعاون مرکز و منشأ اصلی رفتار انسانیت است؛ تعاون ممکن است در اثر عمل نیز به وجود آید:

مرحله‌ی اول: این مرحله را می‌توان در موجودات تک‌یاخته جستجو کرد؛ این موجودات به تنهایی فنا می‌شوند، درحالی‌که با زندگی دسته‌جمعی می‌توانند بقا یابند و رشد کنند.

مرحله‌ی دوم: به عنوان غریزه‌ی طبیعی در زندگی دسته‌جمعی بعضی از حشرات مانند زنبور عسل و مورچه و موریانه ملاحظه می‌شود، این گونه فعالیت‌ها تا حدود زیادی توسط گروه‌هایی فرعی در جهت هدف‌های مشترک انجام می‌پذیرد.

مرحله‌ی سوم: از نظر بقای نفس به طوری که در میان افراد بدوی به چشم

می‌خورد؛ در نتیجه اتحاد و تعاون با یکدیگر حملات حیوانات و سایر گروه‌های مخالف خود را دفع می‌نمایند و بر اثر تعاون به ادامگی زندگی توفیق می‌یابند.

مرحله‌ی چهارم: به‌عنوان رویه و روشی برای ترقی‌ی زندگی اجتماعی و اقتصادی از تعاون استفاده می‌شود، که آن یک نوع سازمان اجتماعی و کار دسته‌جمعی است که اعضا به منظور حل مسائل ویژه‌ای که با آن‌ها رویه‌رو شده‌اند، گرد هم آمده و به فعالیت می‌پردازند؛ بدین ترتیب روشن شد که معنای همکاری و همگامی در یک امر یا امور خاص در خود ترکیب کلمه‌ی خارجی نهفته است؛ به‌خلاف زبان فارسی که واضعان اولیه مجبور شده‌اند کلمه‌ی شرکت را بدان بیفزایند. (تعاون در متون ادبیات فارسی صفحات ۹-۱)

بعد از بیان این مقدمه به سیر تاریخی و چگونگی تشکیل تعاونی‌های رسمی می‌پردازد.

پرسش‌های مربوط به پیش‌گفتار

۱. دو معنای لغوی کلمه‌ی تعاون چیست؟
۲. ثلاثی مجرد کلمه‌ی تعاون چه کلمه‌ای است و چه معنایی دارد؟
۳. از ترکیب دو کلمه‌ی شرکت و تعاونی چه معنایی به‌دست می‌آید؟
۴. لغت لاتینی (خارجی، فرانسه یا انگلیسی) برابر شرکت تعاونی چیست و هر جزء آن چه معنایی دارد؟
۵. در کتاب تاریخچه‌ی تعاون که در سال ۱۹۵۵ در امریکا منتشر شده چه تعبیری برای تعاون آمده است؟